

TVå unga rökare vid ingången till de muslimska kvarteren i Xi'an.

Rökningen och maten – två hot mot folkhälsan i Kina

Kina har idag över 300 miljoner rökare och dödligheten i lungcancer har stigit våldamt sedan 1980. WHO räknar med en fördubbling av antalet dödsfall fram till 2020. Även förändrade kostvanor och de många skandalerna med hälsovådliga livsmedel har lett till att maten ofta hamnat i fokus i mediernas rapportering.

TEXT OCH FOTO: BERTIL LUNDAHL

Det finns en tydlig skillnad när det gäller dödsorsaker på grund av rökning i väst och i Kina. Här leder rökningen till ett stort antal dödsfall som har med hjärtat att göra,

men i Kina dör rökarna främst på grund av sjukdomar i luftvägarna. Oväntat många dör av tuberkulos och emfysem, men även av mag- och levercancer.

Världshälsoorganisationen (WHO) räknar med att tobaken dödar en miljon kineser årligen, en siffra som man tror kommer att fördubblas till 2020. Lungcancer, som ökat med 465 procent sedan 1980, står för nästan en fjärdedel av alla dödsfall i cancer.

Forskarna säger beträffande dödsfall bland vuxna män och kvinnor att 12 respektive 3 procent orsakas av rökning. Men dessa siffror speglar rökvanorna i det förgångna. Med dagens vanor räknar forskarna med att cirka hälften av de unga rökarna kommer att dö av sitt tobaksbruk.

Undersökningar har också visat att två tredjedelar av kineserna tror att rökning inte alls är skadlig eller bara är det i ringa grad. 60 procent tror inte att den orsakar lungcancer och 96 procent vet inte att den leder till hjärtsjukdomar. Till och med bland läkarna visar det sig att sex av tio röker, även på arbetsplatsen. Dessa rökande läkare tenderar också se mindre allvarligt på rökningens skadeverkningar.

När dessutom landets två mest kända ledare under senaste halvseket, Mao Zedong och Deng Xiaoping, båda kunde ses med en cigarett dinglande i handen bidrog det förstås också till att rökning gav associationer till status och makt.

I Kina tillverkades 2,3 miljarder cigaretter 2009, de flesta av dem för den inhemska marknaden. Detta kan jämföras med 590 miljarder 1978.

Av männen röker 57 procent – motsvarande siffra i Sverige är 13 procent. Däremot röker enbart 3–4 procent (2,4 enligt andra uppgifter) av kvinnorna. Mer än 300 miljoner rökare finns i landet – en ofta angiven siffra är 350 miljoner. WHO beräknar dock antalet till 301 miljoner rökare över 15 år. Till det kan läggas att 70 procent av icke-rökarna drabbas indirekt av rökningen.

Tobaksindustrin och staten

Det ska sägas att vissa framsteg har skett i Kina när det gäller att begränsa rökningen. De plågsamma rökfyllda flygningarna med Air China till Kina är sedan länge historia, men även rökning på inrikesflyget är numera förbjuden. Kina ratificerade i oktober 2005 Ramverksavtalet om tobakskontroll (Framework Convention on Tobacco Control, FCTC) vilket omfattar varningsetiketter på cigarettpaket, förbud mot rökning på offentliga platser inomhus samt totalt förbud mot annonser som rör tobak. När avtalet ingicks lovade Kina att vidta ett antal åtgärder före januari 2011 men det kom att dröja till mars innan

"Hur länge kan du leva?" Den kinesiska texten lyder: "För Er egen och andras hälsa, var vänlig och rök inte på offentliga platser."

den första detaljerade anti-rökninglagen offentliggjordes. I den sades bl.a. att från 1 maj måste alla offentliga platser inomhus ha skyltar med rökning förbjuden. Inga maskiner som säljer cigaretter får förekomma och varningstexter ska finnas på cigarettpaketet.

Problemet i Kina är som vanligt att de lagar som stiftas inte alltid efterlevs. Med så många rökare som inte har något intresse av att rökningen begränsas kommer det ta tid innan förbudet får riktigt genomslag.

Problemet handlar i hög grad också om den kinesiska statens minst sagt ambivalenta hållning. Tobaksindustrin är nämligen statligt ägd och genererar stora summor till just staten både i form av vinst och skatt. Förra året handlade det om 76 miljarder US-dollar, därav 61 som skatt och 14,3 i vinst. Som jämförelse kan nämnas att världens största multinationella tobakbolag, Philip Morris, gjorde en vinst på 6,3 miljarder US-dollar. Enligt en uppgift motsvarade tobaksskatten 7,5 procent av statsinkomsterna 2009.

Även på lägre nivåer än den statliga finns ett stort ekonomiskt intresse av att skydda tobaksindustrin. I Hubeiprovinserna fick lokala statstjänstemän order att röka närmare en kvarts miljon paket cigaretter för att stimulera den lokala ekonomin under den senaste finanskrisen. Tjänstemännen hotades med böter om de inte uppfyllde sina kvoter eller om de påträffades med att röka cigarettmärken från andra provinser. Det förekom också att skollärare fick kvoter för hur många cigaretter de skulle röka. En lärare berättade att tjänstemän skickades ut för att leta igenom askkoppar och sopor i lärarrummet. När tre ”olagliga” cigarettfimpas påträffades kritiserades lärarna för att ha brutit mot reglerna för cigarettanvändning. Efter förhandlingar slapp skolan böter men den kritiserades offentligt för ”odisciplinerad verksamhet”.

I Yunnan, som får nästan hälften av sina skatteinkomster från tobaken, märks tobaksindustrins dominans påtagligt på vissa platser. I staden Yuxi, som får 80 procent av sina skatteinkomster från tobaken, har ett av Kinas och världens största tobaksbolag, Hongta (Röda pagoden), sitt huvudkontor. Företaget är inte bara verksamt i tobaksbranschen utan driver också t.ex. Hongta Hotel och Hongtas golfbana. Många i staden stöder bolaget eftersom det skapat välstånd, men bönderna som odlar tobaken är inte lika positiva. Rapporten säger att en del av dem tvingats odla tobak i stället för mer lönsamma grödor och att deras löner inte alls är så höga som de officiella uppgifterna anger. Inte oväntat för Hongta en hård kamp mot aktivister som är mot rökning.

Sådana aktivister möter fortfarande mycket motstånd i Kina. Det bekräftas av en intervju i *China Daily* med en av de mest påstridiga anti-rökarna, Wu Yiqun, som arbetar för en NGO (Non-governmental organization) mot tobaken. Hon är kritisk mot att det gått så trögt att genomföra det som kinesiska myndigheter åtagit sig när man skrev under FCTC, och att varningstexterna på cigarettpaketerna gjorts så små. Dessa varningar ska täcka minst 30 procent av ytan, men den kinesiska texten är pytteliten, resten står på engelska.

Det kinesiska hälsoministeriet erkänner att rökning innebär ett stort hälsoproblem i Kina. Det beräknar de medicinska kostnaderna för tobaksrelaterade sjukdomar till 22,7 miljarder US-dollar per år. Men det är inte detta ministerium som ansvarar för kontrollen av tobaken i Kina och försöken att minska antalet rökare.

Myndigheten för detta, Tobakskontrollbyrån, är i stället underställd Ministeriet för industri och IT, d.v.s. det organ som också ansvarar för tobaksindustrin. Kritiska röster i Kina har liknat det vid att låta räven vakta hönsen och kräver att Hälsoministeriet ska ta över ansvaret för tobakskontrollen.

Trots motvinden för aktivister mot rökning finns ändå positiva tecken för den som i framtiden hoppas kunna slippa utsättas för den bristande hänsyn mot icke-rökare som fortfarande är vanligt förekommande. På ”de två mötena”, som hölls av Nationella folkkongressen och Kinesiska folkets politiskt rådgivande konferens i mars 2011, lades mer än 800 förslag som rörde tobakskontroll fram av delegaterna. Och som mångårig resenär i Kina med luft-rörsbesvär kan jag också konstatera att många allmänna platser och kommunikationsmedel numera är betydligt angenämare att vistas på.

Luftföroreningarna

Mindre angenäm är den dåliga luft som finns i många av Kinas storstäder och som också bidrar till ohälsan. Mest uppmärksamhet har förhållandet i Peking fått. Där gjorde man stora ansträngningar för att förbättra luften inför OS 2008. Bland åtgärderna kan nämnas att Huvudstadens stålverk flyttades till annan ort, naturgas ersatte kol för uppvärmning av bostäder och nya tunnelbanor och busslinjer kom till. Trots detta kom en gemensam amerikansk-kinesisk studie fram till att luften visserligen varit renare än normalt under OS men betydligt sämre än under de tre senaste olympiska spelen. Partikelföroreningarna i Peking var nämligen två gånger högre än i Aten, tre gånger högre än i Atlanta och 3,5 gånger högre än i Sydney.

Grövre partiklar (PM 10) (PM, particulate matter, partikelstorleken) överskred nivån för vad WHO anser vara hälsosamt under 81 procent av tiden under spelen. Finare partiklar (PM 2,5), som är farligare för hälsan, överskred WHO:s säkerhetsnivå under hela tiden. Dessa finare partiklar kan orsaka sjukdomar i andningsvägarna, hjärtsjukdomar, stroke och för tidig död.

Sedan OS har antalet bilar i Peking stigit från 3,5 till cirka 5 miljoner, vilket förvärrat läget. Ambitionerna som visades inför OS verkar nu mer koncentreras på att dölja den verklighet som är mycket påtaglig vissa dagar i Peking. Myndigheterna är irriterade över att USA på sitt ambassadområde har utrustning som mäter de mest hälsovåd-

Skolklass med välgödda barn på Himmelska fridens torg i Peking.

liga partiklarna PM 2,5 till skillnad från den egna utrustningen som mäter PM 10. Dessutom lägger amerikanerna ut värdena på Twitter på @BeijingAir, något som lett till stängning av Twitter för kinesiska användare. Ambassaden mäter PM 2,5 på en skala mellan 1 och 500, men en dag steg värdet i Peking till 562, vilket föranledde en ambassadanställd att kalla luften för "crazy bad". Som jämförelse kan nämnas att halterna vid starkt trafikerade gator i Stockholm ligger under 20.

Maten – både glädjeämne och orosmoment

Till glädjeämnen i Kina hör utan tvekan maten och många kineser har ett passionerat intresse för just mat. Den snabba utvecklingen under de senaste trettio åren har gjort att Kina gått från ett bristsamhälle till ett överflödssamhälle, något som inte minst märks när det gäller utbudet av mat.

Det handlar inte bara om ett rikare och mer varierat utbud av traditionella kinesiska livsmedel året runt, man

Faktaruta

Kentucky Fried Chicken (KFC) grundades 1952 av "överste" Harland Sanders. Hans ansikte syns nu oftare i gatubilden i många städer än Mao Zedongs, något Sanders, som dog 1980, knappast i sin livligaste fantasi kunnat föreställa sig. Företaget har sin bas i Louisville, Kentucky, där det handskrivna hemliga receptet med 11 smakingredienser till den friterade kycklingen förvaras under stort hemlighetsmakeri. KFC är nu en del av Yum Brands som också äger Pizza Hut, Taco Bell och Long John Silver's.

KFC öppnade sin första restaurang i Kina 1987 nära Qianmen vid Himmelska fridens torg. Idag finns drygt 3 200 restauranger i Kina. KFC har mer än dubbelt så många restauranger i Kina som McDonald's – tvärt emot hur det är i övriga världen. Det beror delvis på att kyckling är populärare bland kineser än hamburgare, men också på att KFC anpassat sig mer till vad marknaden efterfrågar i Kina.

KFC har haft taiwaneser, utbildade i USA, till hjälp med att lägga upp strategin för hur man skulle lyckas. Man har lanserat rätter som är anpassade till den kinesiska marknaden och smaken och som inte förekommer på menyn i andra delar av världen. Även Pizza Hut har för övrigt lagt sig till med en egen stil i Kina. Man har övergett snabbmatsframtoningen som man har på andra håll och istället satsat på att framstå som en sofistikerad restaurangkedja med vin på menyn dit välmående statusmedvetna kineser kan söka sig.

Ägaren till KFC och Pizza Hut, Yum Brands, tjänar nu mer på sina 3 700 (500 av dem är Pizza Hut) restauranger i Kina än på sina 19 000 i USA. Yum har 40 procent av snabbmatsmarknaden i Kina jämfört med 16 procent för McDonald's. Målet är 20 000 restauranger i Kina för Yum, som beskrivits som det mest framgångsrika av de utländska företagen i landet. Stigande löne- och råvarukostnader kan dock pressa de mycket goda vinstmarginalerna framöver.

McDonalds öppnade sin första restaurang i Kina 1990, inte i Peking utan i Shenzhen, som gränsar till Hongkong. Idag finns drygt 1 300 restauranger i landet, men man siktar på att nå över 2 000 år 2013.

har också tagit till sig nya matvanor från omvärlden. Det gäller inte minst den kost som förknippas med de amerikanska snabbmatkedjorna Kentucky Fried Chicken (KFC) och McDonald's.

Med de förändrade konsumtionsmönstren har intaget

av socker ökat från 2–3 kg per person om året i slutet av 1970-talet till 7–8 kg idag. Bara sedan 2001 har sockerkonsumtionen stigit med 48 procent. En studie från 2008 visar att det har lett till att över 92 miljoner kineser lider av diabetes och att ytterligare 148 miljoner befinner sig i ett förstadium till sjukdomen, något som kommer att innebära en stor påfrestning på sjukvården framöver.

Precis som i övriga världen har förändrade matvanor och ett alltmer stillasittande vardagsliv lett till problem med övervikt och fetma. Många besökare i Kina brukar säga att kineserna inte är feta, men beger man sig t.ex. till en skola i en storstad som Peking blir det tydligt att många barn, inte minst pojkar, är överviktiga eller feta. Även om det traditionellt har varit fint med knubbiga barn märks en ökande oro över viktökningen. Olika uppgifter om hur många barn som har problem med vikten cirkulerar, men enligt *Pekings kvällstidning (Beijing wanbao)* är 2 av 10 barn i huvudstaden överviktiga. I Shanghai är antalet överviktiga 13 procent och av dem är nästan hälften feta. Som jämförelse kan nämnas att bland barnen i Malmö är nu drygt 25 procent överviktiga eller feta. Även bland vuxna i Kina har det skett en viktökning men fortfarande är bara ca en tredjedel av befolkningen överviktig. I Sverige är enligt Statens Folkhälsoinstitut varannan man och mer än var tredje kvinna överviktig.

Matskandalerna

Även om övervikten har börjat ses som ett problem hamnar den ändå i skuggan av ett betydligt större orosmoment – de ständigt återkommande matskandalerna. Det finns ett trovärdighetsproblem för kinesiska produkter överlag både i Kina och i världen eftersom det finns så mycket fusk, men när det gäller maten är problemet än värre eftersom den påverkar hälsan och i värsta fall orsakar dödsfall.

Vi har ju i Sverige under senare år haft diskussioner om vad vår mat egentligen innehåller inte minst genom Mats-Eric Nilssons böcker *Den hemlige kocken* och *Äkta vara*. Och vem minns inte ICA:s famösa ommärkningar, som förvandlade gammal köttfärs till ny? Men när det gäller direkt fusk eller vilseledande av konsumenter spelar Kina i en helt annan division. Det drabbar förstås i första hand de kinesiska konsumenterna, men som en fransk dokumentär, nyligen sänd i "Dokument utifrån" på SVT, visade sprids de stundtals hälsovådliga förfalskade produkterna nu även till Europa.

KFC-restaurang i Peking med Harland Sanders i mitten. Under den taiwanesiska kedjan Yonghe Dawang, som uppenbart lånat stilen från KFC.

Redan den gamle filosofen Konfucius var enligt klassikern *Samtalen (Lunyu)* skeptisk till viss mat och dryck: ”Han drack inte vin från vinbutiker, inte heller åt han torakat kött som köpts på marknader”. Idag är utbudet mycket större än på filosofens tid och producent- och distributionsledet mycket mer svåröverskådligt, vilket ökar risken för fusk och hälsovådlig hantering av matvarorna.

Störst uppseende under senare år väckte mjölkskandalen som inträffade i samband med OS 2008. Det handlade om det hälsovådliga ämnet melamin som bl.a. kan orsaka njursten eller skador på njurarna. Ämnet hade använts som tillsats i mjölk för att ge sken av högre proteininnehåll. Närmare 300 000 småbarn drabbades, många hamnade på sjukhus och sex avled efter att ha druckit mjölken. Mjölken kom från flera av Kinas mest kända mjölkproducenter med företaget Sanlu i spetsen. Två personer avrättades efter de rättegångar som följde på skandalen. Det hade förekommit rapporter om problem med njuråkommor hos barn redan före OS men det var först efter spelen som problemets omfattning blev känt. Detta har lett till

spekulationer om i vilken grad de styrande i Kina känt till problemet men tystat ner det för att inte störa bilden av det framgångsrika Kina under OS.

Många matskandaler har avslöjats både före och efter OS-året 2008. I år har det t.ex. kommit rapporter om användning av en produkt kallad ”magert-kött-essens” (shouroujing) som tillsats i grisfoder. I verkligheten har det handlat om clenbuterol, egentligen en astmamedicin som även används av idrottare och kroppsbyggare för att minska mängden fett. Vid ett bröllop i Hunanprovinsen hamnade 286 av cirka 500 gäster på sjukhus efter att ha blivit illamående och kräkt en bit in i frandet. Läkare ansåg att boven i dramat var just clenbuterol i kött. Två andra bröllop i Hunan har också slutat med att en massa gäster hamnat på sjukhus. Kött som har blivit mystiskt glödande i mörker och glasyr av giftiga kemikalier som gjort att fläskkött förvandlats till ”nötkött” (som kan säljas till ett högre pris) tillhör också det som uppmärksammats. Dit hör också vattenmeloner som exploderat på grund av för höga tillsatser av tillväxtfrämjande ämnen. Listan på

Anslag från myndigheterna på restaurang i Peking. "Slå hårt till mot användningen av olagliga tillsatser. Standardisera strikt användningen av tillsatser i livsmedel.

manipulerade och hälsofarliga produkter kan göras lång.

De kinesiska medierna rapporterar en hel del om fusk med livsmedel och om samvetslösa aktörer inom branschen. Men för sju år sedan publicerade Zhou Qing en bok om matindustrin i Kina som är skrämmande läsning. Den fick aldrig ges ut i Kina men har publicerats i andra länder. Efter att ha hotats av polis och blivit misshandlad av ligister lämnade Zhou Kina och är nu bosatt i Tyskland. I februari 2009 föreläste han bl.a. på Internationella biblioteket i Stockholm om livsmedelsbranschen i Kina.

Andra skribenter som uppmärksammat matskandaler har också hotats av myndigheterna. En man vars barn fick njursten av melamin och som ledde en kampanj för säkrare barnmat fick två och ett halvt års fängelse för att ha "underblåst social oro". Det är ett välkänt mönster från makthavarna i Kina att hellre skjuta på budbärarna och hävda att de skapar social oro och hotar stabiliteten i landet än att ta itu med problemen. Liknande kritik har för övrigt riktats mot amerikanska ambassaden för deras mätningar av luften i Peking.

Samtidigt kan inte ledarna bara negligera problemen med den hälsovådliga maten som blir ett test på kommunistpartiets förmåga att skydda medborgarna från skrupelfria företagens agerande. Därför tilläts rapportering om missförhållandena inom vissa gränser.

Själva ser de ledande till att inte utsätta sig för samma risker som de vanliga medborgarna. Redan när kommunisterna just tagit över makten i landet fick de hjälp av Sovjet att bygga upp ett livsmedelsförsörjningssystem för de höga ledarna. I boken *The Private Life of Chairman Mao* berättar Maos livläkare Li Zhisui om Jushanfarmen vid Västra bergen i Peking där man odlade högkvalitativa grönsaker, producerade ägg och födde upp grisar och kycklingar. Maten testades i två laboratorier, ett för att se om den

var färsk och näringsrik, och ett för att kontrollera att den inte var förgiftad. Maten provsmakades dessutom innan den serverades till Mao.

I maj rapporterade den sydkinesiska tidningen *Southern Weekly* (*Nanfang zhoubao*) om hur detta system för de privilegierade fortlevt genom åren. Den berättade bl.a. om ett landområde i utkanterna av Peking som omges av murar och bevakas av fem vakter. Bara organisk gödsel och biologiska bekämpningsmedel används här. Mängder av liknande ställen finns runt om i landet så att makthavarna ska slippa att utsättas för den hälsovådliga mat som vanliga medborgare riskerar att få i sig.

Utdrag ur Zhou Qings bok *What Kind of God – A Survey of the Current Safety of China's Food* finns på webbplatsen Åkta vara (www.aktavara.org/news.aspx?r_id=7840)

Se även:

<http://www.chinadialogue.net/article/show/single/en/374>

<http://www.chinadialogue.cn/article/show/single/en/379>